

■ Του ΧΑΡΗΣ ΣΤΡΑΤΙΑΔΑΚΗ*

Αναδιφώντας το χθες (322)

Εικόνες από την Ανθεμούσα, τη Δρυούσα, την Ηδύλη: εικόνες από την «Ηδεία Νήσο Σάμο» (3)

Πριν από σχεδόν ένα χρόνο είχα αφιερώσει δυο συνέχειες στη Σάμο. Σ' αυτές είχα γράψει για τα τρία θαύματα που προσέφερε το νησί στον αρχαίο κόσμο και στα οποία είχε αναφερθεί ο Ηρόδοτος: Το αμφίτομο Ευπαλίτειο όρυγμα, τον ναό της Ήρας και το «εν θαλάττη χώρα», το εντυπωσιακό δηλαδή λιμάνι που είχε κατασκευάσει ο τύραννος Πολυκράτης και τμήμα του οποίου διασώζεται. Αναφέρθηκα επίσης στο τεκμήρια του ένδοξου παρελθόντος, στον γιγαντιαίο Κούρο, στα ελεφαντοστέινα αντικείμενα καθώς και στα - απολύτως δυσούρετα - ξύλινα, χρονολογούμενα στα αρχαϊκά χρόνια. Δεν παρέλειψα τα αρχαία τείχη, τον στενότατο Επταστάδιο Πορθμό (από τον οποίο και σήμερα περνούν πρόσφυγες και μετανάστες στο νησί) και το βυζαντινό παρελθόν του. Ακολούθησε η ερμηνωσή του από την πειρατεία και ο επανεποικισμός του γύρω στο έτος 1550.

αμπέλι και στα σχετικά οινοποιεία και στο Μουσείο, καθώς και στα αντίστοιχα θεματικά μουσεία της βυρσοδεψίας στο Καρλόβασι και ναυτικής τέχνης στο Ηραίο. Το τελευταίο δεν έχει ακόμα ανοίξει τις πύλες του αλλά η σοβαρή του προετοιμασία δείχνει ότι θα μπορούσε να συμβάλει στη διατήρηση της ναυπηγικής παράδοσης της Σάμου και του Αιγαίου συνολικότερα.

Αναφέρθηκα επίσης στην πλούσια και σπάνια πανίδα του, στην οποία περιλαμβάνονται μεταξύ άλλων τσακάλια, αγριόχοιροι και χαμαιλέοντες, αλλά και μεσογειακές φώκιες. Είχα συνεχίσει με τη χλωρίδα, εξίσου πλούσια και, όπως και η πανίδα, επηρεασμένη από τη γειτνίαση με την Ασία. Αναφέρθηκα ακόμη στην παλαιοντολογική πανίδα, με τον πλούτο απολιθωμάτων που έχουν ανασκαφεί, τα οποία εκτίθενται στο Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Αιγαίου-Παλαιοντολογικό Μουσείο Μυτιληνίων. Ιδιαίτερη αναφορά είχα κάνει στο σαμιακό

ώστε να έχουν και κάποια κρατική αρωγή στα έξοδα, οπότε, είτε τα επισκεύασαν πρόχειρα και χώθηκαν σ' αυτά προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους δύσκολους χειμώνας είτε τα εγκατέλειψαν στην τύχη τους, η οποία όμως τα χειροτερεύει μέρα με τη μέρα. Ο σεισμός επιτάχυνε το φαινόμενο της εγκατάλειψης της υπαίθρου, αφού μάλιστα στις δύο πόλεις, το Βαθύ και το Καρλόβασι οι ζημιές ήταν κατά κανόνα λιγότερες. Εξαιρεση αποτελεί η περιοχή στην οποία καταπλακώθηκαν τα δύο παιδιά, με το χαρακτηριστικό όνομα «Γεφυράκι»: Είχε δημιουργηθεί από προσχώσεις χειμάρρου και από μπαζώματα, με τα γνωστά σ' αυτές τις περιπτώσεις αποτελέσματα...

Σήμερα, ευρισκόμενος και πάλι στο αγαπημένο νησί, που είναι και το «γυναϊκονήσι» μου, συνεχίζω με τα ενδιαφέροντα σημεία του, μετά από επισκέψεις και παρατεταμένες διαμονές - ούτε λίγων ούτε πολλών - 37 συνολικά χρόνων. Δυστυχώς παραμένει λαβωμένο από τον σεισμό του 2020 και στα σχεδόν τέσσερα χρόνια που κύλησαν από τότε μόνο τα δημόσια κτήρια έχουν αρχίσει να επισκευάζονται. Οι ιδιώτες δεν απέσπασαν ακόμη οικοδομικές άδειες,

Μια άλλη παραδοσιακή δραστηριότητα στα Σάμο είναι η μελισσοκομία. Η παράδοση αυτή πηγαιίνει βαθιά πίσω στον χρόνο, όπως φαίνεται και από σχετικά εκθέματα σε λαογραφικά μουσεία (Παγώνδας, Μαυρατζαίο, Καρλόβασι, Υπαιθριο ξενοδοχείο Δόρυσσα κ.ά.). Το νησί υπήρξε το πλέον οργανωμένο στην αντιμετώπιση των ασθενειών της μέλισσας, με συνεργασία των παραγωγών πριν και αυτές φτάνουν από την απέναντι Μικρασία. Το μέλι της Σάμου παράγεται κυρίως από τα πεύκα και δευτερευόντως από θυμάρι. Ο φλοιός των πεύκων προσβάλλεται από το έντομο *Marchalina hellenica*, παράγοντας

Κουμαραδαίοι, οι οποίοι έχουν παράλληλα και σύγχρονες καλλιτεχνικές αναζητήσεις.

Ισχυρή είναι και η αγγειοπλαστική παράδοση, η οποία εντοπίζεται κυρίως στο χωριό Κουμαραδαίοι και δευτερευόντως στο Καρλόβασι, στους Μαυρατζαίους, στους Μύλους και στους Μανωλάτες. Τα σαμιακά κεραμικά είναι επηρεασμένα έντονα από την κεραμική παράδοση του Τσανάκ Καλέ και εντυπωσιάζουν με τα χρώματά τους. Δυστυχώς το παραδοσιακότερο όλων εργαστήρι, του Κοντορουδά στο Καρλόβασι, στο οποίο έπλαθε και ζωγράφιζε τα καλοκαίρια τα δικά του κεραμικά ο Γιάννης Ρίτσος (γαμπρός κι εκείνος Σαμιατός), έχει κλείσει, όμως αρκετοί είναι εκείνοι που συνεχίζουν, ιδιαίτερα στο εργαστήρι του Τιμολέοντα και Ηλία Χατζηπλάγου στους

Κάτι άλλο που με ενθουσιάζει στη Σάμο είναι η αφθονία των σπηλαίων της. Βέβαια οι αναζητήσεις μου σ' αυτά δεν είναι ομαδικές, στις λίγες εβδομάδες που ξεκαλοκαιριάζω εδώ κάθε χρόνο, αφού ο δυναμικός σπηλαιολογικός όμιλος «Ευπαλίτειος» δραστηριοποιείται περισσότερο κατά τη χειμερινή περίοδο. Άλλωστε όλα στο νησί, όπως - λιγότερο εντάχως - στην Κρήτη, κινούνται «με τη σεζόν», έκφραση που υποδηλώνει την περίοδο κορυφώματος του τουριστικού ρεύματος, που εδώ διαρκεί από τον Ιούνιο μέχρι το πολύ το τέλος Σεπτεμβρίου. Πολλά είναι τα σπήλαια που φιλοξενούν θρησκευτικά προσκυνήματα, όπως η Παναγία η Μακρινή ψηλά πάνω στο μεγαλύτερο βουνό της Σάμου, τον Κέρκη. Σημειωτέον ότι ο Κέρκης παρουσιάζει συνολικό θρησκευτικό ενδιαφέρον (μοναστήρια, σπήλαιο Καντήλι με πολλές αναφορές περιηγητών για λάμψη που εμφανίζε τις νύχτες στους διαπλέοντες προς την Ικάρια, σπήλαιο Αγίου Αντωνίου και Παναγίας Κακοπερατιανής κ.ά.).

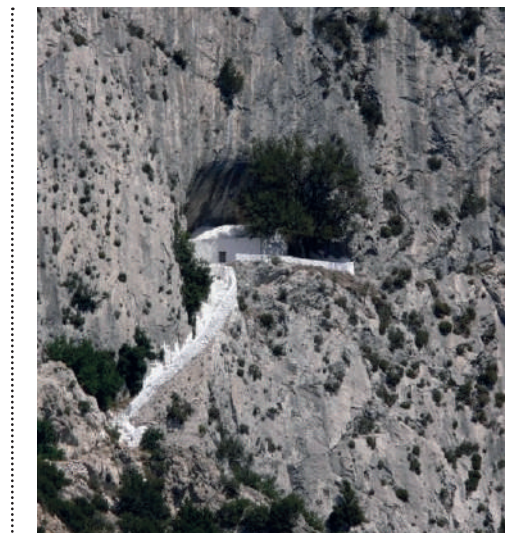
Στο άλλο βουνό του νησιού, την Α μ π ε λ ο , γνωστότερο θρησκευτικό προσκύνημα με σπηλαιολογικό ενδιαφέρον είναι το μοναστήρι της Παναγίας Σπηλιανής.

Εδώ το σπήλαιο είναι μεν βαθύτατο αλλά τεχνητό, όπως αρκετά ακόμα στο νησί, με αποκορύφωμα ασφαλώς το Ευπαλίτειο Όρυγμα. Η πρωτεύουσά τους στην κλασική αρχαιότητα Σάμος, στη θέση του σημερινού Πυθαγορείου, ήταν εξαιρετικά εκτεταμένη, όπως φαίνεται και από τα τείχη της, που σε μεγάλο βαθμό σώζονται. Η πόλη είχε πλούσιο κτηνολογικό απόθεμα, για το οποίο απαιτούνταν μεγάλες ποσότητες δομικών υλικών και εκτεταμένες λατομείες. Πολλά είναι τα τεχνητά σπήλαια - λατομεία που διασώζονται και χαρακτηριστικό είναι το ημιμεταμορφωμένο ασβεστολιθικό πέτρωμά τους, το οποίο προσομοιάζει με λευκό μάρμαρο.

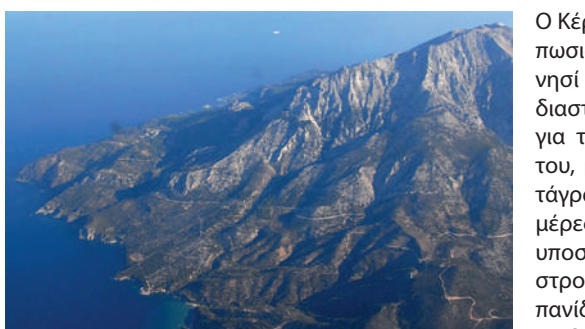
ροπορία, που είχε συνθλιβεί στις 3 Αυγούστου 1989, προερχόμενο από τη Θεσσαλονίκη. Μαζί του πήρε στον θάνατο το πλήρωμα και τους επιβάτες, 38 άτομα συνολικά, οι περισσότεροι σύζυγοι στρατιωτικών με τα παιδιά τους που έρχονταν στη Σάμο για να ξεκαλοκαιριάσουν. Ο πιλότος της πτήσης, ο οποίος είχε ήδη αναφορές για την προβληματική συμπεριφορά του, είχε κάνει τρία απανωτά λάθη. Η εταιρεία τα αναγνώρισε επίσημα και «αποζημίωσε» τους συγγενείς των αδικοσκοτωμένων.

Μιας κι έγγραφα παραπάνω για το σπήλαιο της Μακρινής, δεν μπορώ να μην αναφερθώ και σε μια τοποθεσία λίγο ψηλότερα απ' αυτό, στο μονοπάτι προς την κορυφή Βίγλα του Κέρκη. Εδώ το όμορφο ασβεστολιθικό τοπίο χαρακτηρίζεται όχι μόνο από τα διάσπαρτα μαυρόπευκα αλλά κι από μια θλιβερή ανθρωπογενή μάζα. Πρόκειται για τα υπολείμματα ενός αεροπλάνου της τότε Ολυμπιακής Αεροπορίας, που είχε συνθλιβεί στις 3 Αυγούστου 1989, προερχόμενο από τη Θεσσαλονίκη. Μαζί του πήρε στον θάνατο το πλήρωμα και τους επιβάτες, 38 άτομα συνολικά, οι περισσότεροι σύζυγοι στρατιωτικών με τα παιδιά τους που έρχονταν στη Σάμο για να ξεκαλοκαιριάσουν. Ο πιλότος της πτήσης, ο οποίος είχε ήδη αναφορές για την προβληματική συμπεριφορά του, είχε κάνει τρία απανωτά λάθη. Η εταιρεία τα αναγνώρισε επίσημα και «αποζημίωσε» τους συγγενείς των αδικοσκοτωμένων.

χώρων δεν είναι επιδιωκτέα καθαυτή αλλά για την προσκόμιση φωτογραφιών και την εξαπόλυσή τους επί παντός γνωστού και αγνώστου, προς απόδειξη του «πόσο καλά περνάμε»!

Εντυπωσιακό είναι κι ένα σπήλαιο που αποδίδεται στον φιλόσοφο Πυθαγόρα, καταδυμένο κατά τον μύθο από τον τύραννο Πολυκράτη. Φαίνεται ότι είχε παρελθόν ιερού χώρου, ως υπαίθριο ιερό, που τη συνέχισαν οι μεταγενέστεροι χριστιανοί, χτίζοντας στο εσωτερικό του ναό της Παναγίας. Η ανάβαση περιλαμβάνει πολλαπλάσια από σαράντα σκαλιά, στα οποία παραπέμπει το όνομα Παναγία Σαραντασκαλιώτισσα, κι όσοι πάσχουν από ακροφοβία, έστω κι ελαφριά, δεν θα πρέπει να την επιχειρούν. Οπωσδήποτε από εκεί ψηλά η θέα του φαράγγιού είναι εντυπωσιακή, αλλά οι πολυάριθμοι ανερχόμενοι και κατερχόμενοι επισκέπτες δεν επιτρέπουν σύγχρονους φιλοσοφικούς ρεμβασμούς. Πλέον η εμπειρία τέτοιων

Ο Κέρκης, πέραν της εντυπωσιακής όψης του, σ' ένα νησί μικρών αναλογικά διαστάσεων, φημίζεται και για την πλούσια χλωρίδα του, με ανακαλύψεις ακατάγραφων φυτών μέχρι τις μέρες μας. Το βουνό είχε υποστεί τεράστιες καταστροφές στην χλωρίδα και πανίδα του κατά την περίοδο του μεταπολεμικού

εμφυλίου πολέμου, κατά την οποία οι στρατιωτικές δυνάμεις έκαigan μεγάλες εκτάσεις προκειμένου να εκτοπίσουν απ' αυτές τους αντάρτες του Δημοκρατικού Στρατού. Και μπορεί τα εκτεταμένα λευκοδάση του ν' αφανίστηκαν, όμως η χαμηλότερη βλάστηση αναβλάστησε και διασώθηκε, με πιο πρόσφατο παράδειγμα τον επανεποικισμό μετά από 61 χρόνια της *Consolida Samia*, από το Τμήμα Βιολογίας του ΕΚΠΑ. Ο πρώτος εντοπισμός του ενδημικού αυτού φυτού είχε γίνει από Σουηδό βοτανικό ερευνητή.

και οπωσδήποτε αναντίστοιχο του σημερινού, όπως άλλωστε συνολικά στη χώρα μας.

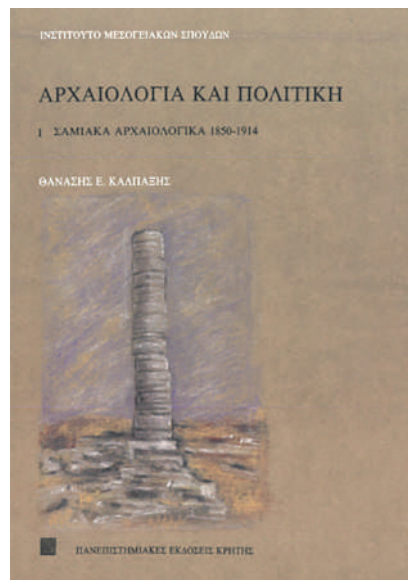
Ο Πυθαγόρας, στον οποίο αναφέρθηκα ήδη, αποτελεί το σύγχρονο brand name της Σάμου. Στο όνομά του πωλούνται πολλά προϊόντα, μεταξύ των οποίων η γνωστή ανά την Ελλάδα κεραμική «δικαία κούπα», που εδώ πωλείται με φιλοσοφικό αμπαλάζ, ως «κούπα του Πυθαγόρα». Προωθείται μέχρι και η θρυλούμενη «πυθαγόρεια διατροφή» και οπωσδήποτε το πυθαγόρειο θεώρημα, το οποίο έχει πάρει μέχρι και μορφή γλυπτού συμπλέγματος στην κωμόπολη του Πυθαγορείου. Σημειωτέον ότι στα αρχαία μεν χρόνια η εδώ πόλη ονομαζόταν Σάμος, όμως στα νεότερα είχε μετονομαστεί σε Τηγάνη, όνομα που στον 20ό αιώνα κρίθηκε ότι δεν ήταν καθόλου ισάξιο του αρχαίου, ενώ εκείνο του Πυθαγόρα θα της προσέδιδε κύρος. Αυτό άλλωστε είχε συμβεί και με τα βαπτιστικά ονόματα των Σαμιατών, σε σημείο που ακόμα και σήμερα να αναρωτιέται κανείς αν βρίσκεται στον 21° αιώνα ή μεταφέρθηκε στην αρχαία Ελλάδα. Συνολικά η Σάμος προτάσσει σήμερα το απύτατο παρελθόν της, το οποίο όπως είδαμε είναι πλουσιότατο,

όπως έκαναν οι μεταγενέστεροι χριστιανοί με τον Γαλιλαίο στην Ευρώπη. Για λόγους δικαιοσύνης θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι ιδέες του περί του σύμπαντος δεν μπόρεσαν ποτέ να εκτοπίσουν εκείνες του Πτολεμαίου και του Αριστοτέλη και ότι ο Αρίσταρχος δεν ευδοκίμησε στη μικρούλα Σάμο αλλά στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, όπου είχαν συγκεντρωθεί όλοι σχεδόν οι σοφοί του τότε αρχαίου κόσμου.

Μια άλλη ιδιαιτερότητα του νησιού, που το κάνει να μοιάζει σε πολλά σημεία με την Κρήτη, είναι το καθεστώς αυτονομίας που απέσπασε για ένα αιώνα, γνωστό με το όνομα «Σαμιακή Πολιτεία». Με το τέλος της επανάστασης του 1821 δεν είχε καταφέρει να συμπεριληφθεί στα όρια του συσταθέντος τότε ελληνικού κράτους. Το καθεστώς αυτό είχε απολαύσει και η Κρήτη όχι μόνο την περίοδο 1898-1913 αλλά και την προγενέστερη, ιδιαίτερα μετά τη Σύμβαση της Χαλέπας το 1878. Πολλοί ήταν οι επί θητεία κυβερνήτες της Σάμου που υπηρέτησαν ως γενικοί διοικητές και στην Κρήτη, με πιο γνωστό τον Καραθεοδωρή πασά. Η περίοδος αυτή δεν χαρακτηρίστηκε στη Σάμο από επαναστάσεις, οπότε το νησί αυτό μπόρεσε να ανθίσει, μέχρι τουλάχιστον την καταστροφή του αμπελώνα της από την φυλλοξήρα το 1892.

Σήμερα στην περίοδο της Σαμιακής Πολιτείας αναφέρονται πολλές μελέτες των πολύ ανεπτυγμένων σαμιακών σπουδών. Μεγάλα ονόματα τις κοσμούν, με πιο γνωστό τον λαογράφο Μανώλη Βαρβούνη. Εκδίδεται τακτικά Δελτίο Σαμιακών Σπουδών και πραγματοποιούνται σημαντικά συνέδρια, συνήθως με την αιγίδα και ενίσχυση του Ιδρύματος Δημητρίου αλλά και των Γενικών Αρχείων του Κράτους και της Δημόσιας Κεντρικής Βιβλιοθήκης. Παράπλευρη ωφέλεια της σχέσης Σάμου - Κρήτης υπήρξαν οι «μεταγραφές» τόσο του αείμνηστου καθηγητή Θανάση Καλαπαζή (που ήταν ερωτευμένος με το Ηραίο στο οποίο είχε αρχαιολογήσει) όσο και του καλού ιστορικού ερευνητή Μανώλη Βουρλιώτη (με ωμέγα στο όνομα, εκείνος) στις κρητολογικές σπουδές και στον οποίο ελπίζω να έχω στο μέλλον την ευκαιρία ν' αναφερθώ. Με τη Σάμο θα συνεχίσουμε την επόμενη εβδομάδα.

* Ο Χάρης Στρατιδάκης είναι Δρ. Παιδαγωγικής-Ιστορικός Ερευνητής-Συγγραφέας, strharris@yahoo.gr, 2831055031